

**TÜRK HUKUK TARİHİ
ARAŞTIRMALARI**

Journal of Turkish Legal History

ISSN: 1306-6889

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Journal of Turkish Legal History

Sayı 31-32, 2021 (Bahar-Güz)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü	Fethi Gedikli (İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü)
Kurucular	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mustafa Şentop, Mürteza Bedir
Yayın Kurulu	M. Âkif Aydın, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, Fethi Gedikli, M. Macit Kenanoğlu, Mürteza Bedir, Sami Erdem, Ayhan Ceylan, Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu
Danışma Kurulu	İdris Bostan (İstanbul Ü.), Feridun Emecen (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Mehmet İpşirli (İstanbul Medipol Üni.), İsmail E. Erünsal (İstanbul 29 Mayıs Üni.), M. Emin Artuk (İstanbul Medipol Üni.), İbrahim Kâfi Dönmez (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Kemal Beydilli (İstanbul 29 Mayıs Üni.), Engin Deniz Akarlı (İstanbul Şehir Üni.), Sevgi Gül Akyılmaz (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.), Mustafa Avcı (Ankara Sosyal Bilimler Üni.), Yusuf Karakoç (Dokuz Eylül Üni.), Nevin Ünal Özkorkut (Ankara Üni.)
Editör	Fethi Gedikli
Yardımcı Editör	Ali Adem Yörük - Abdullah İslamoğlu
Sekreterlik	Furkan Şahan - Rıdvan Abdurrahman Demirtaş
Baskı	Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık Ltd. Şti. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. A Blok No: 1BA11 Topkapı/İstanbul www.ozlemmatbaa.com.tr (Sertifika No: 45257)
Baskı Tarihi	Aralık 2021

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları yılda iki sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.
Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yönetim

İstanbul Üniversitesi Sadri Maksudi Arsal
Hukuk Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Merkez Bina
Oda 58 Beyazıt/İstanbul/Türkiye
e-posta: hukuktarihimerkezi@istanbul.edu.tr

Bu sayı Bahçelievler Belediyesi'nin katkılarıyla basılmıştır.
Belediye Başkanı Dr. Hakan Bahadır'a teşekkür ederiz.

Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları

Sayı 31-32 • 2021 (Bahar-Güz)

İçindekiler

Sebülürreşâd Dergisi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Sürecinde Batılılaşma ve Laiklik Düşüncesine Yaklaşımı <i>Nevin Ünal Özkorkut</i>	5
On Sekizinci Yüzyılda Kuzey Ege Adalarında Mala Tasarruf Hakkına İlişkin Bazı İhtilaflar <i>Osman Safa Bursalı</i>	41
<i>Belgeler/Notlar</i>	
Mekteb-i Kuzât İmtihanları Üzerine Bir Değerlendirme <i>Mustafa Çakıcı-Haluk Perk</i>	65
Reform Sürecinde Kadı Âdâbına Dair Bir Risale: İskilipli Müftî ve Müderris Hacı Emin Efendi'nin <i>Tenvîrül-Ahkâm'ı</i> <i>Mustafa İnce-Rukiye Yiğit</i>	91
Bilinen İlk <i>Contrat Social</i> Tercümesi: Ahmed Midhat'ın <i>Mukavele-i İctimâiye'si</i> (1876) <i>Rıdvan Abdurrahman Demirtaş</i>	123
Ahmed Cevdet Paşa'nın <i>Muhtıra-ı Hususiye</i> Adlı Tezkire Defteri <i>İlhami Yurdakul</i>	163
Son Osmanlı Ceza Kanunnamesi'nde Iskat-ı Cenin <i>Mine Doğan</i>	177
Ahmed Esad Arsebük'ün <i>Hâkimlerin Hakk-ı Takdiri ve Hüsn-i Niyet</i> Adlı Risalesi <i>Serhan Yıldırım</i>	185
Charles Crozat'nın Vichy Fransasına Dair Öngörülleri: <i>Yeni Fransız Kanun-ı Esasîsi</i> Başlıklı Gazete Yazısı <i>Emre Partalçı</i>	223
Hukuk Reformu Metinleri 21: Ahmed Midhat'ın Tahkiyesiyle Şeriattan Muktebes Modern Avrupa Hukukunun Gelişimi ve Esasları (1876) <i>Ali Adem Yörük - Furkan Şahan</i>	245

Hukuk Reformu Metinleri 22: Abdurrahman Talat'ın Kaleminden 1274/1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun Meşruiyeti Meselesi (Tazir-i Şer'î Mecmuası Olarak Ceza Kanunu, 1911) <i>Ali Adem Yörük-İbrahim Enes Onat</i>	257
Hukuk Reformu Metinleri 23: Hoca Emin Efendi'nin Gözünden Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye'nin İlk Yılları (1860) <i>Haz. Abdurrahman Nur</i>	285
Kanun-ı Esasîmize Göre Muahedât Akdi <i>Cemil Bilsel-haz. Rumeysa Ş. Demir</i>	291
Şahitlerin Tezkiyesiyle İlgili İki Eleştirel Metin (1917, 1922) <i>Haz. Melikşah Aydın-Yasin Yılmaz</i>	309
Hukuk-ı Ticaretin Tekevvünü (1923) <i>Mehmed Vehbi Sarıdal, haz. Yasin Yılmaz</i>	321
Şahsiyet-i Hukukiye Nazariyesi <i>Şevket Memedali Bilgişin, haz. Rıdvan Abdurrahman Demirtaş</i>	331
Yarım Kalmış Bir Sigorta Risalesi: Sigortaların Memâlik-i Osmaniyedeki Hal-i Sâbık ve Hâzır <i>Nazaret Haçaryan, haz. Kübra Kara</i>	347
Ankara Hukuk Mektebi'nin İlk Talebe Rehberi (1926) <i>Haz. Tugay Aydın</i>	355
<i>Kitabiyat</i>	
Tuba Yıldız, <i>Geleneğin Hukuku Osmanlı'nın Adaleti Dürzîler ve Mârûnîler</i> <i>Mehmet Çetinkaya</i>	409

HUKUK REFORMU METİNLERİ 23: HOCA EMİN EFENDİ'NİN GÖZÜNDEN MEKTEB-İ FÜNÛN-I MÛLKIYE'NİN İLK YILLARI (1860)

Haz. Abdurrahman Nur*

Bu çalışmada, Tercüme Odası hulefâsından Hoca Mehmed Emin Efendi'nin (1825/1826-1892), Hariciye müsteşarı Kabûlî Efendi'ye¹ (daha sonra Paşa) hitaben yazdığı 20 Şubat 1860 tarihli arîzayı tercümesiyle birlikte sunuyoruz². Hoca Emin Efendi, Alman asıllı bir mühtedir. Elimizdeki sınırlı bilgilere göre asıl adı Emil Schultz'dür. Kiel yakınlarında küçük bir yerleşim birimi olan Sören'de, zıraat ile uğraşan Hermann Schultz'un oğlu olarak dünyaya gelmiş, lisede edebiyat ve fen bilimleri okuduktan sonra kuzey kıta Avrupası'nın en eski üniversitesi olan Universität Rostock'ta ilahiyat (*teolojiya*), felsefe ve hukuk (*ulum-ı hikemiye ve hukukiye*); ardından Londra'da tekrar hukuk ve "*ulûm-ı politikiye*" tahsil etmiş, bir süre Cambrige Üniversitesi'nde "*ikamet etmiş*", ardından Norwich'deki bir okulda (*büyük mektep*) ve sonra Fransa'da bir lisede iki yıl muallimlik yapmıştı³.

Geliş/Received: 02.08.2021 * Kabul/Accepted: 06.09.2021.

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü.

¹ Kabûlî Efendi Hariciye kâtibi iken kısa bir süre önce müsteşarlığa atanmıştı. Bkz. 21 Cumade'l-ûlâ 1276 (16 Aralık 1859), BOA, A.} DVN. 148/84.

² Arîza için bkz. BOA, HR.TO., 435/28. Belgenin arkasına, "Tercüme Odası hulefâsından Hâce/Hoca Emin Efendi'nin Mekteb-i Mülkiye'ye dair Müsteşar Efendi'ye takdim eylediği arîza; jurnal numarası: 117; arzuhal, fi 20 Şubat sene 1860" şeklinde notlar düşülmüş, "saadetlü tercüman beyefendiye" havale edildiği belirtilmiştir.

Arîzanın ders programına ilişkin kısımları tercüme edilirken derslerin orijinal adları köşeli parantez içinde belirtilmiştir. Bkz. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara, Mars Matbaası, 1968-69, I, 48, 53; II, 920-923. Ders adlarında yıldan yıla bazı değişiklikler yapılmıştır.

³ Biyografik malumat için bkz. BOA, DH.Said.d., nr. 2/450. Emin Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri" adlı çalışmamıza (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi TAE, İstanbul, 2008, s. 43-46) bakılabilir.

Emin Efendi, İstanbul'a geldikten sonra, siyasî fikirler başta olmak üzere Avrupaî fikirlerin Türkiye'ye giriş kanallarından ve zihniyet dönüşümünün yaşandığı mühim merkezlerden biri olan Tercüme Odası'ndaki dersleriyle tanınarak "hoca" lakabını almış; aralarında ileri gelen devlet adamlarının da bulunduğu birçok etkili kişiye hocalık yapmıştı. 19. yüzyılın ikinci yarısında, hukukun yeni bir bilgi sahası olarak öğretilmesinin gündeme geldiği her bir ıslahat projesinde Emin Efendi'nin adına rastlanmaktadır. Birkaç yıl önce, 1856'da, Kabulî Efendi'nin Divan-ı Hümayun tercümanlığı döneminde, Tercüme Odası'nda memurlara Fransızca dersleri verilmesi planlanmış; Emin Efendi'nin ileri düzeydekilere Strasbourg Hukuk Fakültesi profesörlerinden avukat Louis Prosper Auguste Eschbach'ın (1814-1860) *Cours d'Introduction Générale a l'Étude du Droit ou Manuel d'Encyclopédie Juridique* adlı eseri ile İsveçli meşhur hukukçu Emerich de Vattel'in (1714-1767) *Le Droit des Gens* adlı eserini okutması kararlaştırılmıştı.

Emin Efendi, Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye'nin kuruluşu sırasında birçok dersin (sonradan Ekonomi Politik ile birleştirildiği anlaşılan Usul-i İstatistikiye; Hukuk-ı Mîlel ve Muahedât-ı Devlet-i Aliyye, Usul-i Ahkâm-ı Cezaiye, Ekonomi Politik, İdare-i Memâlik-i Mütemeddine//Usûl-i İdare ve Siyaset-i Medeniye) hocalığını üstlendiği gibi Kabûlî Efendi'nin isteği üzerine yazdığı aşağıdaki arızadan öğrendiğimize göre mektebin teşkilatlanmasında da merkezî bir rol sahibi olmuştur. Arıza, istifa niyetiyle başlamakta, iki yıllık ders programı verildikten sonra Tercüme Odası'ndan Meclis-i Maarif'e geçme ve Mekteb-i Mülkiye konusunda mutlak yetki sahibi olma talepleriyle bitmektedir. Başta bahsettiği direnç ve kıskançlıkları, kendisinin tek başına söz sahibi olma eğilimiyle birlikte değerlendirmek gerekir. Hukuk kitaplarının Tercüme Odası'nda Fransızca okuma metni olarak kullanılmasına benzer şekilde Mülkiye'de de bilgi alanının derinliğine kavranılması yerine kelimeler üzerinden ders içeriğine aşinalık kesbetmenin yeterli görülmesi, eğitim hamlelerinde yüzeyselliği aşamama problemi açısından dikkat çekmektedir.

Emin Efendi'nin Mekteb-i Mülkiye'de ne kadar görev yaptığı belli olmamakla beraber Meclis-i Maarif'e geçme isteği kabul edilmeyecek, on beş yıl kadar sonra İstinaf mahkemesi üyesi olarak adliyeye alınacak, 1879-1888 arasında ise Mekteb-i Hukuk'un kurucu müdürlüğünü yaparak tasavvurlarını başka bir proje içinde hayata geçirme imkânı bulacaktır. Tercüme Odası ile Mekteb-i Mülkiye'deki teşebbüslerde adı geçen, bu arızanın da muhatabı olan Kabûlî Paşa'nın, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kuruluşu aşamasındaki medeni kanun tartışmaları sırasın-

da, Codé Civil'in tercüme edilerek yürürlüğe konulması taraftarlarının başında geleceğini hatırlatmakta fayda var⁴.

ed. Ali Adem Yörük

*

[Emin Efendi'nin Arîzası]

Excellence,

Pour faire fonctionner l'école administrative sur laquelle vous avez bien voulu me demander quelques renseignements j'ai dû briser bien des résistances et vaincre bien des jalousies. L'école fonctionnait enfin fort bien, mais pour me soustraire à des petites haines qui continuaient à me susciter en secret des difficultés, j'ai pris le parti de donner ma démission.

Les cours de l'école sont repartis entre deux années de la manière suivante:

Première année	
Géographie	2 leçons par semaine
Arithmétique et principes de Géométrie et d'Arpentage	2 leçons par semaine
Style turc	2 leçons par semaine
Explication du Code de commerce	2 leçons
Lecture de tous les réglemen[t]s du Tanzimat	2 leçons
Histoire des peuples musulmans	1 leçon par semaine
Fetwas d'Ali Effendi	1 leçon par semaine

⁴ Karşı cepheden Cevdet Paşa onun konumunu şöyle anlatır: “O zaman elçilerin Dersaadet’ce en nüfuzlusu Fransa elçisi Mösyö Bourée olduğundan, Fransa kanunlarının mehâkim-i Devlet-i Aliyye’de mamulün-bih olması emelinde bulunmağla, Fransız politikasına hâdim olanlar hep bu fikr-i sakîmde idiler. Ticaret nazırı Kabûlî Paşa ise bu fikirde musırr olup, hatta mukaddemce Fransız Codé Civil’ini Türkçe’ye tercüme ettirerek vükelâya tasdik ettirmeğe çalışıyordu. Lakin bizim muhalefetimize mebni icra-yı garaza zafer-yâb olamıyordu...; mehâkim-i nizamiyenin ahkâm-ı şer’iyeden mücerred ve hâlî olması arzusunda bulunan mütefernicler, ale’l-husus Fransız politikasına hâdim olanlar, Mecelle’nin telifine başladığından dolayı kullarına husumet üzre idiler. Hele Kabûlî Paşa’nın iğfalâtı olan Şeyhülislâm Kezûbî Hasan Efendi ve onunla beraber ziy-i ulemâda bulunan nice cühelâ... aleyhime kıyâm etmişlerdi...” (vurgular bana ait). Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Ma’rûzât*, haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yay., 1980, s. 200-201; ayrıca bkz. *age*, s. 129-130, 202-204. Kabûlî Paşa için bkz. Muhammet Ballı, “Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa”, yüksek lisans tezi, Giresun Üni. SBE, Giresun 2017.

Deuxième année	
Droit des gens et Traités	2 leçons par semaine
Explication du Code pénal	2 leçons
Economie politique et Statistique	une leçon
Administration générale et celle des Etats de l'Europe	1 leçon
Cosmographie et éléments des Sciences physiques et naturelles	2 leçons
Histoire universelle	2 leçons
Style turc	1 leçon
Géographie physique, historique et commerciale	1 leçon

Il est évident que ces cours exigent trois années d'études, mais on n'a pas voulu rendre la chose trop difficile au commencement et il ne s'agit pour le présent que de faire accepter la méthode et de familiariser les élèves, qui se compose de professeurs, d'étudiants et d'employés, avec les mots plutôt qu'avec les choses.

Quique je préfère rester en dehors de l'école, pendant s'il était impossible de trouver une autre personne qui voulût ou pût se charger de mes cours qui sont Le Droit des gens, le Code pénal, l'Economie politique et l'Administration, ce serait un devoir pour moi de reprendre mes fonctions. Ici commence mon embarras: Je dois faire défendre mon acceptation de quelques conditions, sans lesquelles je ne saurais être utile à l'école. Si j'y rentre, je dois renoncer à mon emploi à la Sublime Porte et je désirerais en revanche être nommé membre du conseil de l'instruction publique, au sein duquel j'espère pouvoir être utile, si le gouvernement a l'intention de réorganiser l'instruction publique et d'en étendre les limites. Je désirerais, en outre, être nommé Directeur (Nazir) de l'école et, en cette qualité, avoir le pouvoir de proposer les professeurs à choisir, sans quoi il n'y aura jamais d'accord. Pour tout le reste je serais heureux de me trouver sous les ordres de S. E. Sami Pacha qui m'a toujours traité avec beaucoup de bonté; mais je désirerais être investi du pouvoir de déterminer lesquels d'entre les élèves sont faits pour l'administration et propres à passer aux cours de seconde année.

Mes demandes paraîtront exagérées, je le sais, mais je les formule tout autant dans l'intérêt de l'école que dans le mien propre. Si elles me sont accordées, je remplirai avec zèle mon devoir et je tâcherai de me rendre utile.

[Emin Efendi'nin Arîzasının Tercümesi]

Ekselans,

Hakkında benden bazı bilgiler talep etmiş olduğunuz Mekteb-i Mülkiye'yi işler hale getirebilmek için pek çok direnci kırmam ve kıskançlıkları yenmem gerekti. Nihayet okul gayet güzel işler hale geldi, ancak bana alttan alta zorluk çıkarmaya devam eden küçük nefretlerden kurtulmak için istifamı sunmaya karar verdim.

Okulun dersleri aşağıdaki gibi iki seneye taksim olunmuştur:

Birinci sene	
Coğrafya	haftada 2 ders
Aritmetik ve Geometrinin ve Yerölçümünün İlkeleri [İlm-i Hesab ve Mesaha]	haftada 2 ders
Türkçe Kompozisyon [İnşâ-yı Türkî]	haftada 2 ders
Ticaret Kanunu Şerhi [Kavânîn-i Ticaret]	2 ders
Tanzimat'ın bütün düzenlemeleri [Kavânîn ve Usûl-i Tanzimat-ı Hayriye]	2 ders
Müslüman Halklar Tarihi	haftada 1 ders
Ali Efendi'nin Fetvaları	haftada 1 ders

İkinci sene	
Milletler Hukuku ve Antlaşmalar [Hukuk-ı Milel ve Muahedât-ı Devlet-i Aliyye]	haftada 2 ders
Ceza Kanunu Şerhi [Usûl-i Ahkâm-ı Cezaiye]	2 ders
Ekonomi Politik ve İstatistik [Ekonomi Politik yani İstihsal-i Servet ve Yesâr-ı Mülk ü Tebea; İstatistik]	1 ders
Genel İdare ve Avrupa Devletler İdaresi [Usûl-i İdare ve Siyaset-i Medeniye]	1 ders
Kozmografya ve Fizik ve Doğal Bilimlerin Unsurları [Kozmografya yani İlm-i Münâsebât-ı Arz ve Sema; Tevârih-i Tabiiye]	2 ders
Tarih-i Umûmî [Fenn-i Tarih]	2 ders
Türkçe Kompozisyon [İnşâ-yı Türkî]	1 ders
Fiziksel, Tarihsel ve Ticari Coğrafya [Coğrafya]	1 ders

Bu derslerin üç senelik çalışma gerektirdiği aşıkardır, ancak işi daha baştan çok zor hale getirmek istemedik ve şimdilik maksat yöntemi kabul ettirmekten ve hocalardan, talebelerden ve çalışanlardan müteşekkil öğrencileri şeylerin kendilerinden ziyade kelimelerine aşına hale getirmekten ibarettir.

Her ne kadar mektebin haricinde kalmayı tercih etsem de derslerimi (Droit des gens/ Hukuk-ı Milel ve Muahedât-ı Devlet-i Aliyye, Code pénal/Usul-i Ahkâm-ı Cezaiye, Economie politique/Ekonomi Politik, Administration/İdare-i Memâlik-i Mütemeddine/Usûl-i İdare ve Siyaset-i Medeniye) üstlenmek isteyen veya üstlenebilecek başka bir kişi bulmak mümkün değilse vazifelerimi yeniden üst-

lenmek benim için bir mesuliyet olacaktır. Müşkülüm tam da burada başlamaktadır: Kabulümü bazı şartlara bağlamak durumundayım, zira bu şartlar olmaksızın mektebe faydalı olmam kabil olmayacaktır. Eğer mektebe dönersem Bâbîâlî'deki görevimden ayrılmam gerekir, buna mukabil olarak da Meclis-i Maârif-i Umûmiye'ye aza olarak tayin edilmeyi arzu ederim, zira eğer hükümet maarif-i umûmiyeyi yeniden tanzim etme ve yaygınlaştırma niyeti taşıyorsa bu görevde faydalı olabileceğimi ümit ederim. Ayrıca mektebin nâzırı olarak tayin edilmeyi ve bu vasıfla intihab edilecek hocaları teklif etme iktidarına sahip olmayı arzu ederim, zira bu olmaksızın hoca intihabında hiçbir zaman ittifak olmayacaktır. Kalan bütün hususlarda bana daima çokça iyilikle muamele etmiş olan ekselansları Sami Paşa'nın emirleri altında bulunmaktan mutlu olurum; ancak yine de öğrencilerin hangilerinin idareye kabul edileceğini ve ikinci senenin derslerine geçmeye hazır olduğunu belirlemeye de yetkili olmayı arzu ederim.

Taleplerim mübalağalı gözükecek, biliyorum, ancak onları kendi menfaatim için olduğu kadar mektebin menfaati için de dile getiriyorum. Eğer taleplerim yerine getirilirse görevimi büyük bir gayretle yerine getireceğim ve faydalı olmak için çabalayacağım.